

УДК 339.7

**ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНІ ОСНОВИ ГЛОБАЛЬНОЇ
ФІНАНСОВОЇ КРИЗИ**

Стукало Н.В., д.е.н.

Литвин М.В., к.е.н

Полішко Г.Г.

Дніпропетровський національний університет імені Олеся Гончара

Мета статті полягає у теоретичному обґрунтуванні та аналізі глобальної фінансової кризи. Методологічну базу дослідження сформували праці провідних вітчизняних та зарубіжних учених, інформаційно-аналітичні матеріали міжнародних рейтингових агентств. Для досягнення мети застосовували методи наукової абстракції, порівняльного, структурного аналізу та синтезу, системний підхід. Аналізуючи, систематизуючи і узагальнюючи наукові праці багатьох учених, було теоретично обґрунтовано теоретико-методологічні засади глобалізації, глобальної фінансової кризи. Обґрунтовано генезис, загальні характеристики та підходи до дослідження глобалізації. Проаналізовано методологічні підходи дослідження світових економічних криз. Визначено основні тенденції функціонування світової економіки в умовах глобальної фінансової кризи в 2008-2010 рр. Визначено негативні та позитивні наслідки впливу глобальної фінансової кризи. Одержані результати можуть бути застосовані у практичній діяльності як теоретична база для поглиблення досліджень питань глобальної фінансової нестабільності підприємствами та організаціями всіх форм власності, науковцями, студентами економічних факультетів.

Ключові слова: глобалізація, фінансова глобалізація, глобальна фінансова нестабільність, глобальна фінансова криза.

UDC 339.7

**THEORETICAL AND METHODOLOGICAL FOUNDATIONS OF THE
GLOBAL FINANCIAL CRISIS**

Stukalo N., Dr.of Econ.Sc.

Lytvyn M., PhD in Econ.Sc.

Polishko A.

Oles Honchar Dnepropetrovsk National University

The theoretical substantiation and analysis of the global financial crisis is the purpose of the article. The works of leading domestic and foreign scientists, the information-analytical materials from international rating agencies form the methodological base of the research. The methods of scientific abstraction, comparative, structural analysis and synthesis, systematic approach have been applied for achievement the goal. The theoretic and methodological principles of globalization, global financial crisis has been offered.

The reasonably genesis, general characteristics and approaches to globalization research have been offered. The methodological approaches of research of world economic crises have been analyzed. The main tendencies of functioning world economy in the conditions of global financial crisis in 2008-2010 have been worked out. The negative and positive consequences of influence of global financial crisis have been worked out. The received results can be applied in practical activities as theoretical base to deepening of researches of global financial instability by the enterprises and organizations for all forms of ownership, scientists and students of economics departments.

Keywords: globalization, financial globalization, global financial instability, global financial crisis.

Актуальність проблеми. Глобалізаційні процеси у фінансовій сфері останнім часом набувають все більшої актуальності. Одним з найбільш негативних проявів глобалізаційних процесів є виникнення глобальних фінансових криз. Криза 2008-2010 років є першою повномасштабною економічною кризою в умовах глобалізації. Кризові явища характеризуються високою швидкістю поширення (протягом 1-2 місяців криза охопила більшу частину Земної кулі); географічними межами (кризові явища проявилися практично в усіх країнах світу незалежно від ступеня розвитку економіки); глибиною (за короткий час перестали існувати такі банківські гіганти, як Fanny May, Freddie Mac, Salomon Brother).

Аналіз останніх наукових досліджень і публікацій. Багато провідних іноземних та вітчизняних учених присвятили свої праці дослідженням процесів глобалізації та глобальній фінансовій нестабільності, серед яких слід відзначити М. Алле, Т. Андерсена та Т. Хербертсона, О. Белоруса, І. Бочана, В. Будкіна, П. Герста та Г. Томпсона, Д. Гелда та Е. Мак-Грю, Б. Губського, Д. Лук'яненка, З. Луцишину, О. Мозгового, В. Новицького, Ю. Павленка, Ю. Пахомова, О. Плотнікова, А. Поручника, О. Рогача, С. Соколенко, Дж. Сороса, А. Філіпенка, Т. Циганкову, О. Чуб та інших.

Проте критичний аналіз праць іноземних та вітчизняних дослідників свідчить про недостатність висвітлення проблем, пов'язаних, насамперед, із дослідженням особливостей глобальної фінансової кризи, що зумовило вибір теми дослідження, його мету та свідчить про його актуальність.

Метою статті є теоретичне обґрунтування та аналіз глобальної фінансової кризи.

Виклад основного матеріалу дослідження. На даний час сучасне світове господарство вступило в якісно нову стадію розвитку, глобалізація зумовлює зростання взаємозв'язків і взаємозалежності національних фінансових систем.

В економічну науку термін «глобалізація» був привнесений соціологами, а його появу в наукових дослідженнях пов'язують зазвичай з ім'ям американського соціолога Р. Робертсона, який у 1983 р. використав поняття «globality» у назві однієї зі своїх статей, у 1985 р. дав тлумачення поняття «globalization», а у 1992 р. виклав свою концепцію глобалізму в окремій книзі [1]. Серед перших економістів, які використали це поняття, називають Дж. Макліна. Крім цього, багато економістів-теоретиків визнають, що термін «глобалізація» вперше введений в науковий обіг професором Гарвардської школи бізнесу Теодором Левітом у статті, опублікованій до «Гарварду бізнес ревью» в 1983 р., яким він визначив феномен злиття ринків окремих продуктів, які виробляються крупними багатонаціональними корпораціями [2, с. 2].

Експерти Міжнародного Валютного Фонду визначають глобалізацію як «економічну взаємозалежність країн усього світу, що зростає в результаті збільшення обсягів і урізноманітнення міжнародних операцій з товарами та послугами і світових потоків капіталу, а також внаслідок більш швидшої та ширшої дифузії технологій» [3].

Глобалізація як феномен охоплює всі сфери суспільного життя, характеризується розширенням взаємозалежності у торговій, виробничій, інвестиційній, фінансово-економічній та культурній сферах, її характерними ознаками стали розширення та лібералізація торгівлі, інтернаціоналізація виробництва й обігу капіталів, глибокі зміни у фінансовій сфері, розгортання діяльності транснаціональних корпорацій, зростання їхньої експансії, переважаюча орієнтація попиту на світовий ринок, утворення міжнародних економічних інститутів та ін. [4, с. 43].

Аналіз процесів глобалізації дає змогу виділити такі їх фази, як міжнародний поділ праці, міжнародне економічне співробітництво, міжнародна економічна інтеграція, глобалізація, які в кожній країні визначаються розвитком продуктивних сил у національній економіці. Ці фази співвідносяться з генезисом процесів глобалізації, а також з їх структурою (рис. 1).

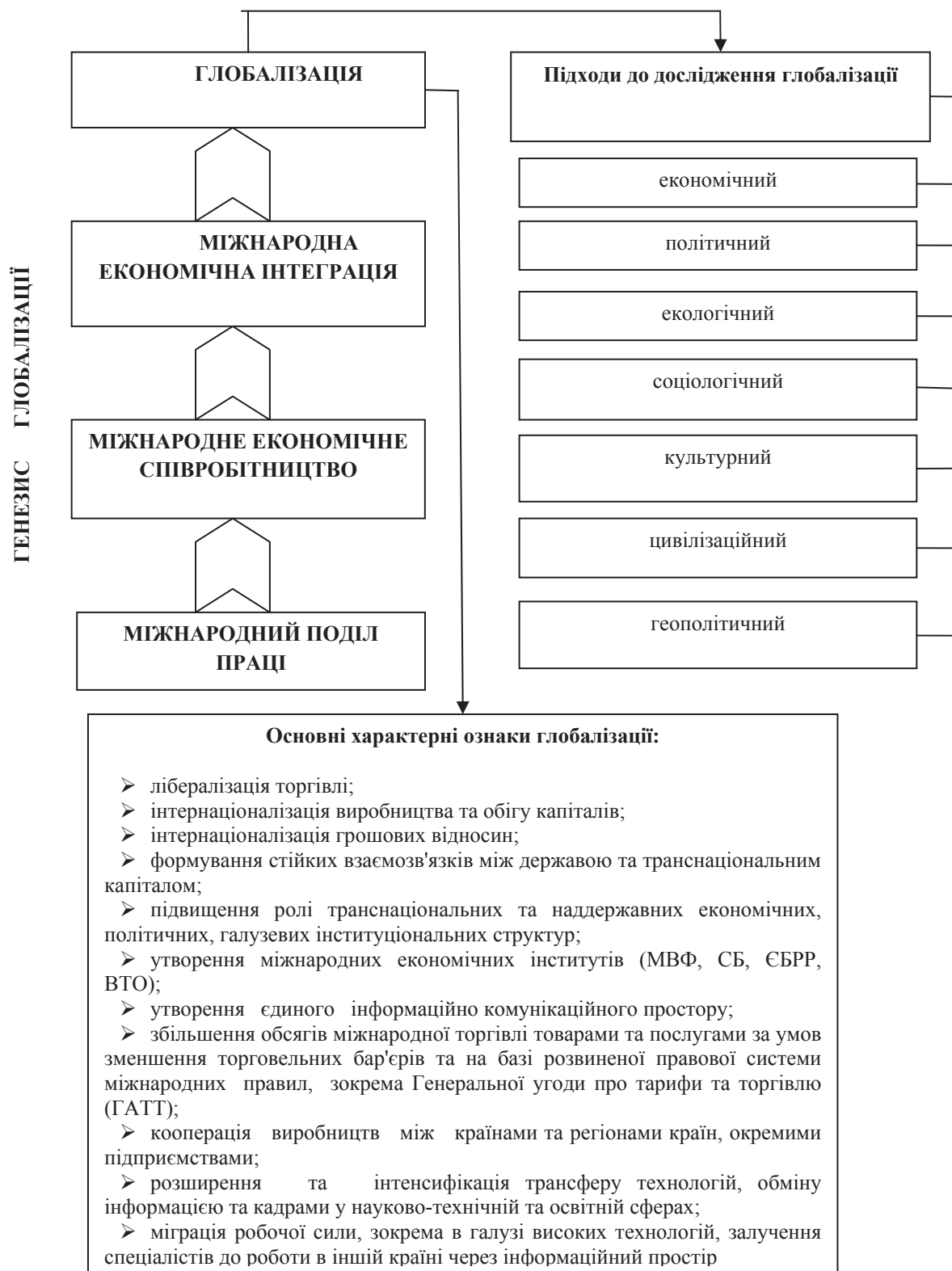

Рис. 1. Генезис, загальні характеристики, підходи до дослідження глобалізації

Складено за даними [6; 2, с.2; 4, с. 43]

Однією з найвагоміших складових світової економічної глобалізації є фінансова глобалізація. Український вчений Чуб О.О. у монографії «Банки в глобальній економіці» визначає фінансову глобалізацію як «...процес

об'єднання в єдину світову систему всієї сукупності міжнародних фінансових відносин, розвиток фінансової глобалізації забезпечує розширення кредитно-інвестиційної діяльності транснаціональних корпорацій і банків, формування міжнародних фінансових ринків, трансформацію фінансових систем держав...» [5, с. 25]. Основним двигуном глобалізації є банки, центральні банки, транснаціональні банки, міжнародні банківські групи.

Процес глобалізації викликає різноманітні зміни, позитивний або негативний вектор цих змін багато в чому залежить від рівня розвитку банківської системи країни та позиції країни в світовому господарстві. При цьому очевидно, що глобалізація значно більше впливає на рівень стабільності фінансових систем країн, які розвиваються. Негативні наслідки глобалізації проявляються у виникненні глобальних фінансових криз та банківських криз зокрема.

Враховуючи реалії сьогодення, варто зазначити, що періодичність та небезпека глобальних фінансових криз залишається найбільшою перешкодою для стабільного функціонування банківських систем різних країн світу.

Фундаментальною методологічною основою досліджень світових економічних криз є праці Ф. Кене, К. Жюгляра, К. Маркса, М. Туган-Барановського, М. Кондратьєва, Й. Шумпетера, Є. Слуцького, В. Мітчела, Дж. Хікса, Дж. Кітчїна, Р. Лукаса, Дж. Кейнса та інших дослідників ХІХ - початку ХХ століття, коли домінував індустріальний тип економічного розвитку. Серед праць, що відображають фінансові аспекти зародження і розвитку сучасних криз, доцільно виділити теоретичні моделі П. Кругмана, Монтеса, Полака, Дж. Сороса [7, с. 5]. Моделі П. Кругмана ґрунтуються на тому, що передумови фінансової кризи виникають всередині певної країни внаслідок нераціональної економічної політики її уряду, а власне фінансова криза починається після усвідомлення цієї нераціональності зовнішніми економічними агентами. Моделі фінансової кризи Монтеса ґрунтуються на максимізації ролі очікувань у процесі виникнення кризи, навіть якщо ці очікування не співпадають з реальними макроекономічними показниками. Так, наприклад, недовіра населення до національної валюти та очікування девальвації може призвести до масового вилучення коштів приватних вкладників з банківської системи з наступ-

ною конвертацією їх в іноземну валюту, що загрожує банківською та валютною кризами. Модель Дж. Сороса принципово відрізняється від вищезазначених моделей. Вона базується на тому, що рівноваги ринків у розумінні традиційної економічної науки взагалі не існує, оскільки вона постійно порушується ринковими коливаннями, пов'язаними з тими чи іншими очікуваннями економічних агентів на цих ринках, тобто існує «статична нерівновага». Якщо очікування багатьох учасників ринку співпадають, то ринок може значно відхилитися від того рівноважного стану, який передбачено розрахунками, тобто перейти до стану «динамічної рівноваги». В разі різкої зміни очікувань відбувається різка корекція ринку або його перехід до стану «динамічної нерівноваги». Саме в цьому і полягає причина фінансових криз [7, с. 7].

Світова фінансова криза виступає як крайня форма вияву розбалансування руху реального та фіктивного капіталів. Така диспропорція в сучасних умовах виражається в спекулятивних транзакціях, перекредитуванні економіки, розривах між суб'єктивними оцінками ринкової ціни компаній і їх обґрунтованою ринковою вартістю. Вказані процеси характерні як для розвинених країн, так і для ринків, що розвиваються, хоч і виявляються у специфічних формах [8].

Фінансові кризи, як правило, призводять до дисбалансу, рецесії, дефолту, обвалу фондових ринків та політичної напруженості у фінансово-господарському житті, спричиняють банківську паніку серед вкладників, зростання відсоткових ставок, а отже, й ризиків інвесторів. А найголовніше – вони характеризуються крахом багатьох інвестиційних інститутів, адже порушують рівновагу всієї національної фінансово-кредитної системи (див. рис. 2) [9].

Слід зазначити, що сучасні фінансові кризи, порівняно з минулими, глибше вражають економічні системи окремих країн і, крім того, мають властивість швидко поширюватися на інші країни. Якщо провести порівняльний аналіз складових основних фінансових криз за період 1949–2008 рр., неважко помітити, що кризи, які відбувалися протягом 50–60-х років минулого століття, були пов'язані насамперед із політичними факторами (занепад колоніальної системи, встановлення нових відносин між колоніями і метрополіями, війна між арабськими країнами та Ізраїлем, криза Бреттон-Вудської валютної системи), кризи 70–80-х – з уповільненням темпів економічного зростання у промислово

розвинутих країнах, що мало циклічний характер, а починаючи з 90-х років головними факторами фінансових криз став рух так званих «гарячих грошей», які внаслідок значних обсягів і надмобільності на світових фінансових ринках відіграли роль «детонатора» кризи [10, с. 51]. У 1990-х роках найбільш значними виявились фінансові кризи 1994 року в Мексиці, 1997 року – в Південно-Східній Азії, яка певною мірою зачепила й Україну та 1998 року – в Росії. До того ж практично постійно одна чи кілька країн, що розвиваються, потерпають від фінансових криз меншого масштабу (Бразилія у 1997–1999 рр., Туреччина в 2000-2001 рр., Аргентина у 2001 р.).

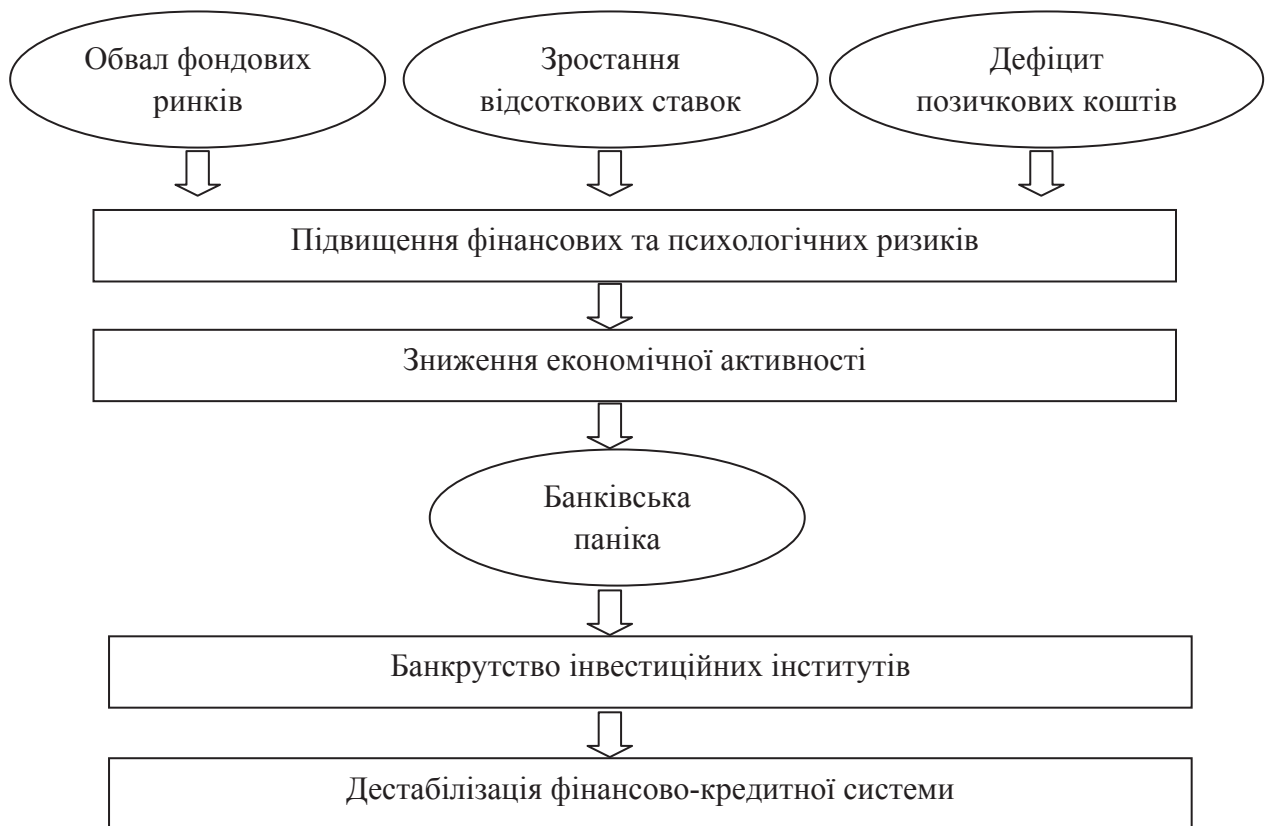

Рис. 2. Типова фінансова криза

Складено за даними [9]

Криза 2008 року була першою повномасштабною економічною кризою в умовах глобалізації, яка характеризувалася швидкістю поширення, географічними межами (майже всі країни світу) та значною глибиною. Щодо банківських криз, то вони є закономірним явищем у динаміці розвитку економічної системи в цілому, лише за період 1970–2007 рр. спеціалістами МВФ було ідентифіковано 124 банківські кризи [11, с. 20]. Причому 24 з них доповнювалися валютною чи борговою кризами та класифікувалися як подвійні кризи, а 10 випадків аналітики МВФ визначили як потрійні системні банківські кризи.

Світова фінансова криза 2007–2009 рр. виявилася найбільш руйнівним явищем, що негативно вплинуло на розвиток міжнародної фінансової системи в період глобалізації. Ця криза набула статусу глобальної, оскільки вона розпочалася в одній країні (США), поступово поширюючись на інші країни, регіони, континенти, врешті та на весь світовий простір. За даними інформаційного агентства «Bloomberg», фінансова криза впродовж 2007–2008 рр. завдала збитків акціонерам банків на суму понад 690 млрд доларів США. Для порівняння: загальний обсяг втрат у банківському секторі в усьому світі під час кризи на початку 1990-х рр. становив 200 млрд дол.

Проведений аналіз подій світової фінансової кризи дає підстави виділити такі основні етапи її розвитку:

I етап (із липня 2007 р. до серпня 2008 р.) – період загострення кризових явищ на іпотечному ринку США, який супроводжувався банкрутством багатьох фінансових установ, зростанням інфляції, обвалом фондових ринків;

II етап – криза ліквідності банківських та небанківських інвестиційних інститутів. Уже з II та III кварталів 2008 р. багато фінансових установ почали відчувати гострий дефіцит позичкових коштів;

III етап (кінець 2008 р. – середина 2010 р.) – кредитний колапс. Унаслідок неспроможності банків адекватно оцінювати фінансові ризики та системні загрози збільшилися психологічні ризики на тлі втрати довіри до регуляторів фінансових ринків. Аналіз існуючих тенденцій у світовій економіці дає можливість оцінити розвиток фінансової кризи (див. табл. 1).

Аналізуючи таблицю 1, ми бачимо, що незважаючи на зниження базових процентних ставок, що здійснюється центральними банками провідних країн, відсотки за банківськими кредитами, які надаються підприємствам, залишаються на досить високому рівні. Тільки компанії з високим рейтингом отримують кошти для зовнішнього фінансування з процентних ставок, що знаходиться на докризовому рівні (наприклад, в зоні євро під 4,3% річних). В особливо скрутному становищі опинилися малі та середні підприємства. Труднощі з фінансуванням нефінансових суб'єктів (підприємств і домогосподарств) створюють небезпеку подальшого економічного спаду [12].

Таблиця 1. - Розвиток світової економіки в умовах глобальної фінансової кризи в 2008-2010 рр.

Показники	2008	2009	2010
Ціна на нафту вищий/нижчий показники за рік на прикладі «Brent Crude» (дол. США за барель)	146,08 / 37,88	77,77 / 34,68	84,52 / 42,97
Валютний курс: євро/долар фунт/євро	1,46 1,26	1,49 1,10	1,55 1,10
Базова відсоткова ставка центральних банків: США (ФРС) Центральний банк Японії Європейський Центробанк Банк Англії	2,1 0,5 3,75 4,7	0,25 0,1 1 0,5	1,5 0,5 1 0,5
Зміна споживчих цін (%): США Японія Зона євро Великобританія	3,8 1,4 3,3 3,6	-1,4 -0,6 0,7 1,6	0,1 -0,2 1,3 0,9
Темпи зростання обсягу ВВП (%): США Японія Зона євро	1,1 -0,8 0,7	-2,8 -5,9 -3,3	0,5 0,3 -0,3
Зміна обсягу імпорту (%): Світ в цілому Промислово розвинені країни Країни, що розвиваються	3,2 -12,6 0,3	0,5 -10,1 -17,0	0,3 -0,5 1,8
Сальдо платіжного балансу за поточними операціями (у % до ВВП): США Японія Зона євро	-4,7 3,2 -0,7	-3,7 0,6 -1,5	-3,6 0,8 -1,3

Таблицю побудовано за даними [12]

Таким чином, надмірна доларизація світової економіки, високі ціни на енергоносії, загальне загострення ситуації на світових фінансово-кредитних та фондових ринках, крах кількох всесвітньо відомих найпотужніших інвестиційних банків та втрата віри в надійність банківських та інших фінансових установ призвели б до повного обвалу світових фінансових ринків, якби не трильйонні вливання урядів країн в економіку США та ЄС [13].

Слід зазначити, що наслідки глобальної фінансової кризи мають як негативний так і позитивний вимір. До негативних наслідків глобальної фінансової кризи належать: значний вплив на гальмування динаміки ВВП; зростання інфляції; скорочення промислового виробництва, інвестиційної діяльності, роздрібною торгівлі, зовнішньої торгівлі в постраждалих країнах; дисбаланс між збільшеним попитом на кредитні ресурси та джерелами їх забезпечення; банкрутство банків; девальвація національної валюти тощо [14]. Позитивними наслідками глобальної фінансової кризи є:

скорочення цін на нерухомість, землю; скорочення робочого персоналу до найбільш кваліфікованих співробітників; державна підтримка малого бізнесу; підтримка вітчизняних виробників тощо [15].

Висновки. Отже, процес глобалізації викликає різноманітні зміни, позитивний або негативний вектор цих змін багато в чому залежить від рівня розвитку банківської системи країни та позиції країни в світовому господарстві. При цьому очевидно, що глобалізація значно більше впливає на рівень стабільності фінансових систем країн, які розвиваються. Негативні наслідки глобалізації проявляються у виникненні глобальних фінансових криз та банківських криз зокрема. Як показує світовий досвід, кожна глобальна криза є унікальним явищем, проте на основі розроблених алгоритмів можливо визначити сутнісні особливості, що, у свою чергу, створює умови для прогнозування перебігу подій та визначення комплексу заходів для реагування на глобальну фінансову кризу.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Robertson R. Globalization Social Theory and Global Cultere, University of Aberdeen [Електронний ресурс] / R. Robertson // Globalization&Social theory and Global culture. – London, 1992. – Paper 0-8039-8187-2 – Режим доступу : <http://www.uk.sagepub.com/repository/binaries/catalogues/2006/4502tcs.pdf>.
2. Хоминич И.П. Финансовая глобализация / И.П. Хоминич // Вопросы экономики. – 2004. – № 8. – С. 2–13.
3. World Economac Outlook, 1997 May // International Monetary Fund. – 1997. – 45 p.
4. Клочко В.П. Діяльність держави в умовах фінансової глобалізації / В.П. Клочко // Вісник КНУ ім. Т. Шевченка. – 2003. – Випуск 27. – С. 208–211.
5. Чуб О.О. Банки в глобальній економіці : [монографія] / О.О. Чуб. – К. : КНЕУ, 2009. – 340 с.
6. Стукало Н.В. Глобалізація та розвиток фінансової системи України : [монографія] / Н.В. Стукало. – Дніпропетровськ : Інновація, 2006. – 248 с.
7. Лук'яненко Д. Глобалізація економічного розвитку: фінансові кризи/ Д. Лук'яненко // Ринок цінних паперів України. – 2003. – № 3–4. – С. 3–13.
8. Ткаленко С. Фінансова безпека держави в умовах посилення глобалізаційних процесів / С. Ткаленко // Міжнародна економічна політика.–2013.- №1 (80). – С. 87-104.

9. Онуфрієнко М.П. Глобальна фінансово-економічна криза: сутність, системність проявів та перспективи подолання / М.П. Онуфрієнко // Світова економічна криза і сценарій посткризового розвитку: збірник тез. – 2010.
10. Лисенко Р. Сучасні фінансові кризи та показники фінансової стабільності країни / Р. Лисенко // Вісник НБУ. – 2004. – № 10. – С. 50–52.
11. Резникова Н. Движение финансовых потоков и угрозы валютных кризисов в Украине / Н. Резникова // Інвестиції : практика та досвід. – 2004. – № 8. – С. 6–10.
12. Гриценко В. Світова фінансова криза: діагностика та нові підходи до виживання / В.Гриценко // Вісник Національного Банку України. – 2011. - №2(81). – С.20-26.
13. Як подолати вплив міжнародної фінансової кризи: пошуки адекватної економічної політики / Аналітична доповідь. За ред. І.Бураковського. – Харків: Права людини, 2009. – 74 с.
14. Невмержицька О.В. Наслідки впливу світової фінансової кризи на економіку України / О.В. Невмержицька, О.Ю. Кузнєцов // Збірник тез VIII Міжнародної науково-практичної конференції аспірантів та студентів, 26-27 березня 2013 р. – Львів: ЛІБС УБС НБУ, 2013. – С. 21-26.
15. Мамчин М.М. Особливості та наслідки впливу світової фінансово-економічної кризи на економіку України / М.М. Мамчин, Ю.Р. Шамро // Збірник наукових праць Національного університету державної податкової служби України. – 2011. - №2. – С. 171-179.